

ВНЕСОК КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ-ПРИТУЛКУ ДЛЯ ГЛУХОНІМИХ ДІТЕЙ У РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СУРДОПЕДАГОГІКИ (НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Дана стаття є своєрідним новаторським продовженням започаткованого навчання у школі-інтернаті для глухих дітей № 6 у м. Києві з огляду спеціальних навчально-виховних закладів для глухонімих дітей, які були створені в Україні на початку ХХ ст. Наша увага буде звернена до постаті Н.К. Патканової, яка має безпосереднє відношення до Київської школи. Її внесок в українську сурдопедагогіку важко переоцінити.

Ніна Костянтинівна Патканова (1880-1929) – видатний український сурдопедагог [4, 232; 10, 41]. Вона брала активну участь у вирішенні проблеми навчання глухих. Була активним учасником багатьох з'їздів і конференцій з питань навчання і виховання нечуючих. Проводила велику роботу з підготовки сурдопедагогів, виступала прихильником раннього навчання глухонімих дітей мові, була пропагандистом дошкільного виховання [10, 41].

Своєю сподвижницькою педагогічною діяльністю Патканова прагнула утвердити право глухої дитини на існування на рівні з чуючою. Гуманістичні ідеї Н.К. Патканової, висунуті на початку ХХ ст. на захист глухої дитини, нині співзвучні з Декларацією прав дитини [5, 3].

Звідки ж розпочався нелегкий шлях Н.К. Патканової до визнання сурдопедагогічною громадськістю? Свою сурдопедагогічну діяльність вона розпочала у 1898 році. Молоду вчительку, яка тільки-но закінчила Маріїнські учительські курси при Петербурзькому училищі глухонімих та вважалася кращою їх слухачкою і отримала спеціальність сурдопедагога, запрошує працювати священник М.М. Яворський, який у 1897 р. відкрив у селі Максимовичі Радомишльського повіту Київської губернії церковнопарафіяльну школу для глухонімих [6, 3].

В журналі “Народное образование” у 1899 р. один із відвідувачів школи писав: „Щоб зрозуміти, яку велику справу християнської любові являє собою Максимовицька школа глухонімих, потрібно бачити її своїми очима, оскільки описати неможливо, скільки праці, турбот, зусиль, уваги і любові вкладається в цю добру справу за невелике утримання. Три вчительки – молоді дівичі, проживаючи в глуші без будь-яких зручностей і радостей, працюючи невтомно, мають лише одну втіху – бачити результати своєї праці – чути мову своїх учнів”.

Однією з цих молодих вчительок була Ніна Костянтинівна Патканова [4, 232-233; 10, 41]. Вона працювала у школі М.М. Яворського три роки, а потім переїхала до Києва і стала першою вчителькою у відкритій 8 червня 1900 року школі для глухонімих дітей [1, 2; 2, 3]. Саме Н.К. Патканова заклала у фундамент школи ідеї творчого підходу до педагогічної справи [3, 3]. Навчання в школі здійснювалось за допомогою усної звукової мови з обов'язковим використанням залишків слуху і читання з губ. Так в процесі практичної роботи сформувався акустичний метод, творцем якого була Ніна Костянтинівна [9, 52].

Одночасно з відкриттям школи, Київський відділ опіки глухонімих вважав за потрібне відкрити при школі спеціальний дитячий садок для глухонімих дітей. З цього приводу у 1902 р. керівництво відділу писало: “Потрібний, конче потрібний дитячий садок для глухонімих дітей віком від 3 до 7 років. У ньому діти змогли б навчатися мови майже в тому віці, що й нормальні. У ньому в дітей з перших років життя вироблявся б чистий голос, правильне дихання, розвивався б слух. Одним словом, робилося б усе те, на що тепер, замість навчання, витрачає час школа в перші роки перебування в ній дитини, і глухонімих дошкільного віку не відставав би в розумовому відношенні від своїх нормальних однолітків, як він відстає тепер. Цей дитячий садок до цього часу – заповітна мрія російських педагогів, що мають справу з глухонімими, – і тільки мрія!”.

Працюючи вчителькою, Н.К. Патканова на власні очі переконалась у необхідності дошкільного виховання глухонімих. У квітні 1902 р. Київський відділ опіки глухонімих звільнив Ніну Костянтинівну від обов'язків вчительки і вона відкриває при школі перший в Україні приватний дошкільний заклад для глухонімих

дітей – дитячий садок, яким особисто керувала і займалася навчально-виховним процесом.

Основним завданням дитячого садка була підготовка малолітніх глухонімих дітей до навчання мови. Керівники відділу завдання дитячого садка визначали так: “Мета дитячого садка для глухонімих – найбільш рання підготовка малюків до вивчення мови, а саме: розвиток дихання, голосу, слуху, розвиток уваги, спостережливості і наслідування, читання з губ, наслідування мови по губах, без постановки звуків (звуки ставляться тільки тим, у кого вже достатньо розвинена увага, що нерідко буває у маленьких глухонімих); підготовка до письма за допомогою малювання, а далі і саме письмо, вивчених слів”.

Цей заклад охоплював незначну кількість глухонімих дітей, здебільшого з досить заможних сімей. В дитячому садку спочатку було всього п’ять дітей, а до кінця року вже стало 13 (9 хлопчиків і 4 дівчинки). Вони навчалися з трирічного віку. Основна увага приділялася розвитку усної мови. Тут переважали індивідуальні заняття, хоч проводились і колективні. Заняття не були схожі на шкільні. Щоб підвищити загальний розвиток дітей, сурдопедагог-новатор придумала таку систему занять, які давали можливість педагогам чергувати заняття з навчання усній мові з рухливими іграми і гімнастикою, часто змінюючи їх, щоб не втомлювати дітей. Крім того, проводились заняття з малювання, ліплення, плетіння, вишивання на паперовій канві, вирізанню і наклеюванню фігурок. Відповідно до надзвичайної рухливості маленьких глухонімих заняття, як правило, проводили непомітно для дітей, весь час чергуючи з іграми, фізичними вправами тощо. Викладацький персонал дитсадка, окрім Н.Патканової, складався з помічниці – Марії Дмитрівни Корнієнко, вчителя музики – Натана Григоровича Брайкевича та вчителя малювання Л.Г. Турченко. Завдяки поєднанню дошкільного і шкільного навчання, у Київській школі підвищувалися можливості формування усної звукової мови.

Знаковим для української дошкільної сурдопедагогіки є повідомлення, надруковане в пресі у 1905 році: “23 травня відбудеться публічний іспит учнів дитячого садка-училища Н.К. Патканової для глухонімих та туговухих. На іспит буде

допущена постороння публіка для ознайомлення з методом викладання і досягнутими результатами. Іспит розпочнеться в 2 год. дня в приміщенні училища, на Маріїнсько-Благовіщенській вулиці, в будинку № 91 кв. 2” (нині Саксаганського).

З часом зміст і методи навчально-виховної роботи в дитячому садку були дещо змінені. Це проявилось і в розкладі, який став вже однаковим для кожного дня тижня. Для прикладу, наведемо розклад занять в дитячому садку на 1910 і 1911 р.:

Години занять	Вид занять
8-9	Гімнастика та розвиток дихання;
9-10	Слухові вправи та самостійні роботи;
10-11	Синтетична мова;
11-12	Викликання голосу і постановка звуків в одних, гімнастика в інших;
14-15	Малювання в одних, постановка звуків і викликання голосу в інших;
15-16	Фребелівські заняття.

Примітка: по понеділках та середах ліплення.

Як бачимо, з’явилося ряд нових ділянок роботи, зокрема такі як синтетична мова, самостійні роботи, постановка звуків, чого не було раніше. Окремо у розкладі виділялися фребелівські заняття. Водночас ряд важливих ділянок роботи тепер випускалося, зокрема такі види ручної праці як вишивання, вирізування, плетіння. Значно менше відводилося часу на рухливі ігри. Головне місце почали займати різноманітні вправи з розвитку усної мови.

З довідкового календаря на 1913 р. ми дізнаємося, що в дитячий садок і школу приймалися діти обох статей віком від 5 до 14 років. Заняття велися по групах відповідно віку і здібностей дітей. Курс навчання був 3-річний. В дитсадку навчали усній мові і початкам грамоти та рахунку, проводили ігри і заняття, розвиток слуху.

Зазначимо, що методична система Н.К. Патканової була досить багатогранна. Основоположник дошкільного виховання глухих дітей в Україні Ніна Костянтинівна вказувала, що спеціальні дитячі садки мають розв'язувати два головні завдання: а) сприяти розумовому і фізичному розвитку глухонімих дітей нарівні з нормальними і б) готувати дітей до шкільного навчання.

У своїх сурдопедагогічних працях з питань дошкільного навчання і виховання глухонімих дітей Н.К. Патканова звертала увагу на те, що ставлення до навчання нечуючих невірне вже тому, що воно розпочинається тільки зі шкільного віку, без врахування часу втрати слуху. До трьох років глухоніма дитина майже не відстає у розвитку від чуючої. Це зумовлено тим, що в цьому віці у такої дитини зберігається нормальний голос і дихання, але не розвинута жестикуляція.

Педагог вважала, що спеціальне навчання глухонімого необхідно починати саме з дошкільного віку і вести його слід тим же шляхом, яким розвивається його чуючий одноліток. Виховання і навчання три-чотирирічних нечуючих дітей вона пропонувала проводити в дитячих садках для глухих з чотирирічним терміном навчання. За час перебування в дитячому садку, на її думку, діти повинні опанувати вимову звуків мови і навчитися зчитувати з вуст. Крім того, необхідно здійснювати розвиток слуху за допомогою музичних інструментів. В процесі таких занять дошкільнята вчать чути і розрізняти звуки, відчувати ритм, танцювати під музику.

Ніна Костянтинівна пропонувала також навчати шестирічних дітей грамоти (писати і читати) в проміжку між іграми. В результаті такого навчання в дитячому садку, на її думку, дитина здатна навчитися розуміти прочитане і правильно висловлювати свою думку на папері. При правильній постановці справи в дитячому садку, глухі діти повинні переходити в нижчі школи (з програмою трикласних міських училищ), поділені на два відділи: для здібних і нездібних дітей. Для здібних глухонімих дітей вона пропонувала створити середні навчальні заклади (гімназії) з обов'язковим вивченням іноземної мови, але з обов'язковим навчанням малювання та ліплення, з правами, що дають середні навчальні заклади для нормальних дітей. На її думку, вони також

зможуть потім вступити до народних шкіл, де матимуть змогу користуватися усною мовою.

Зі своїми ідеями Н.К. Патканова знайомила суспільство, відстоювала та доводила їх перевагу на багатьох з'їздах сурдопедагогів, конференціях з питань навчання і виховання глухонімих дітей. Так, на другому Всеросійському з'їзді сурдопедагогів, який відбувся в Петербурзі у 1903 р., вона виступила з доповіддю “Про ідеальну постановку справи навчання глухонімих”, де вперше в Росії поставила питання про дошкільне виховання глухих дітей. Сурдопедагог виклала досить сміливий на той час план – запропонувала докорінно реорганізувати все навчання глухих, забезпечивши струнку систему від раннього (дошкільного) виховання до гімназії і навіть вищої школи. На її думку, вік дітей, які вступають до школи, мусить становити не більше 7 років. Їх треба розподіляти на групи: а) за здібностями; б) за видами глухоти. В усіх школах слід запровадити слухові вправи. У старших класах бажано ввести викладання торгівельних наук.

Розповідаючи про загальний розвиток глухих, в якому провідна роль належала навчанню звукової словесної мови, Н.К. Патканова сформулювала думку так: “Мета навчальних закладів для глухонімих мусить полягати в тому, щоб діти закінчували їх не глухонімими, а тільки глухими і, крім дефекту слуху, ні в чому не відрізнялися від нормальних, а також і в тому, щоб зменшити кількість глухих”.

На третьому з'їзді сурдопедагогів, який відбувся в 1910 р. в Москві, загальний інтерес викликала доповідь Н.К. Патканової про фізіологію розвитку і втомлюваність слуху глухих. Вона звернула увагу на позитивний вплив регулярних спеціальних занять з розвитку слуху глухих із застосування електричної апаратури.

Ніна Костянтинівна вірила в можливості глухої дитини і вважала, що найголовніше полягає в тому, щоб не дати глухонімій дитині ні на крок відстати від чуучої в розумовому розвитку, дати їй можливість вільного вибору життєвого шляху та можливість навчатися.

Невтомна праця Н.К. Патканової на освітянській ниві не залишилася непоміченою – вона була нагороджена Почесним знаком “Опікунство Імператриці Марії Федорівни про глухонімих” І ступеня, яким відзначалися видатні діячі, що займалися питаннями навчання та покращення умов життя глухонімих. Оскільки той факт, що при Київській школі вперше в Україні на початку ХХ ст. було створено спеціальний дитячий садок для глухонімих, ставить її у надзвичайно вигідне положення порівняно з іншими такими закладами дореволюційної Росії.

На жаль, долею їй було відпущено не так багато часу. Її життєвий шлях був обірваний тяжкою хворобою у 49 років. Короткий педагогічний шлях Ніни Костянтинівни Патканової, але він був яскравим спалахом на небосхилі української сурдопедагогіки.

Література

1. Газета «Наше життя». – 1995. – № 48. – С. 2. 22.12.
2. Газета «Наше життя». – 1999. – № 31. – С. 3. 25.06.
3. Басова А.Г. Очерки по истории сурдопедагогике в СССР. – М. – 1965. – С. 56-57.
4. Богданов-Березовский М. Положение глухонемых в России. – Петербург, 1901. – С. 232-233.
5. Сакун В. Видатний український сурдопедагог / Наше життя. – 1991. – С. 3-4.
6. Скурчинский В. Она стояла у истоков / Наше життя. – 2000. – С. 3
7. Хрестоматия по истории воспитания и обучения глухонемых детей. Москва. Учпедгиз. 1958. – С. 168, 173.
8. Шкільний музей – джерело збагачення світогляду / Дефектологія. – 2001. – № 3. – С. 52.
9. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в УРСР. – К.: Рад. шк. – 1968. – С. 41.